

Виктор П. Шулгач

ЗА ЕТИМОЛОГИЯТА НА ДВЕ БЪЛГАРСКИ ДИАЛЕКТНИ ДУМИ

1. На фона на семантично идентичните украински диалектизми *капловухий* 'който има големи увиснали уши' (МСБГ, 4, 19), *клапавухий* 'с увиснали уши' (Верхратский, 106), *Каплаух* — съвременна фамилия (гр. Луцк), на руските диалектизми *каплоухий* 'с увиснали уши' (СРНГ, 13, 54), на белоруската диалектна дума *каплавухі* 'с увиснали уши' (Бірыла, 102) българската диалектна дума *клипуух* 'на когото ушите са отпуснати' (Петков, 68) се възприема като фонетично трансформирана. В дадения случай ние разглеждаме източнославянските лексеми като диалектни реализации на изходното **кълроухъ* (*jb*) с метатеза в групата „плавна + детерминатив“ —> „детерминатив + плавна“, а също така с аномално фонетично развитие на гласната *ѡ* в състава на *ѡlt*. Аналогично явление се наблюдава и в руската диалектна дума *чиплаухий* '?: Свиння *чиплаухая* (Миртов, 363)¹, в белоруската диалектна дума *чаплавухі* 'с увиснали щръкнали уши' (Аляксейчык, 15), които идват от **сьлроухъ* (*jb*). Реконструираниите **кълроухъ* (*jb*) и **сьлроухъ* (*jb*) са композити от и. е. **(s)kel* — 'извивам, кривя; въртя', чиито първи компоненти са детерминативно усложнени с *-p-*. Композитите са свързани помежду си чрез качествено редуване².

Разглежданото *клипуух* **клипоух* (*y < o* под влияние на предшестващата лабиална съгласна и следващата *y -y-*), както и семантично близките български диалектни думи *кльпѣф* 'който е с обвиснали уши' (Бояджиев, 230), *кльпав* 'който е с клепнали, увиснали уши' (БЕР, II, 456), са претърпели фонетични преобразувания, чиято последователност може да бъде представена по следния начин: **кѡp-/кѡлp-* > **кyлp-* > **кѡлp-* (форма, която отразява прехода *кy > кѡ* / > **кѡлp-* (форма, която отразява метатезата *ѡlt > ѡlt*) > днешното *клип-*. А що се отнася до реализацията на сонорната *l* в групата *ѡlt > ѡlt* (*ѡlt*), срв. например украинското диалектно *кѡвищя* 'крак (до коляното)' (Яворницький, I, 350) < **кѡлѡсѡка*, белоруското диалектно *кѡлбаса* 'салам' (СБГ, II, 551) < **кѡлбаса*, руското диалектно *кѡлѡтик* 'дълги израстъци в класовете на житните растения, осил' (СРНГ, 13, 209) < **кѡлѡтикъ* и др. Като се има предвид ареалът на разпространение, праформата **кѡлроухъ* (*jb*) може да бъде отнесена към праславянския лексикален фонд. В „Этимологический словарь славянских языков“ под редакцията на О. Н. Трубачов съответната речникова статия е пропусната.

2. Генезисът на бълг. *дѡнда* 'дебелана' се свързва с глагола *дѡя* 'надувам', при което се констатира, че неговото „образуване не е ясно“ (БЕР, I, 447). Ще отбележим още, че структурата на тази лексема не се коментира там.

Аналог на *дунда* намираме в украинската диалектна дума *дунда* 'шишко, мързелив човек', с която се свързва появата на украинското диалектно *дундѹк* 'тъп, недоразвит човек' (ЕСУМ, 2, 145). Към този аналог можем да добавим още руското *Дунда* Михаил, XV в. (Веселовский, 103) — антропоним, *Дундино* — ойконим в Псковския регион (Vasmer RGN, 145) — посесив с *-ин* от **Дунда*, белоруското **Дунда*/**Дунд* > *Дунды Большие* и *Дунды Малые* — имена на селища в бившата Витебска губерния (Vasmer, пак там). Според нас възможността да се търсят вътрешноезикови връзки между посочените апелативни и ономастични лексеми, чийто ареал свидетелствува за тяхната изконност, се основава на следните факти: 1) асимилативно влияние на денталната *-д-* върху предшествуващата я плавна *-л-* и замяна на последната с дентално *-и-* (въз основа на това се възстановява междинната форма **дулда*); 2) способност на *-ул-* да рефлексира изходното *l* в структури от типа на *ilt* > *tult*, което се потвърждава от фактическия материал: руск. *кулдыш* 'топче от тесто' (СРНГ, 16, 54) < **кѹлдушь*, *булдыга* 'кост; голяма (бедрена) кост' (СРНГ, 3, 269) < **вѣлдуга*, българското диалектно *бумбало* 'нещо разбито и омотано, с кълбовидна форма и малка плътност' (Хитов, 230) < **вѣл-вадло* (с преход на плавната *-л-* в устенната *-м-* под влиянието на устенната *-б-*) и др.

Като изхождаме от това, можем да възстановим първичната (етимологичната) форма **dъlda*, чието потенциално съществуване се сочи от производните: руските диалектни думи *долдѹнитъ* 'празнословя, дрънкам, говоря много и безсмислено', *долдѹн* 'човек, който говори много и безсмислено' (СРНГ, 8, 109), 'неразбран, инат, неговорчив' (СРНГ, 140), *раздолдѹнитъся* 'започвам да повтарям, повтарям постоянно едно и също нещо' (Деулин. словарь, 480), *Долда Малая*, *Долды Большие*, *Чадолда* < *Ча-долда* — ойконими в различни райони на Русия (Vasmer RGN, III, 58), украинското **Долдас* — антропоним, използван за наименоване на селището *Дондасівка* < **Долдасівка* в Полтавска област и др. Показателно е съвпадението в значенията на апелативната лексика, която произхожда от първичното **dъlda* и неговите деривати. Срв. още: белоруското *дундѹк* 'глупак' (Нар. лексика, 48) 'който за нищо не е годен (обикн. за старец)' (Крыўко, 292), украинското *дундѹк* 'подигравателно за стар човек — глупак' (Грінченко, 1, 456), руското диалектно *дундук* 'безделник, лентяй', 'глупав, неразбран, невеж човек', 'поизгърбен, прегърбен висок човек', 'шишко' (СРНГ, 8, 258), българското диалектно *дундаки* 'дебеличко дете' (Евстатиева, 169), *дудѹн* 'пълн човек' (Ковачев, 18) < **дулду* (като резултат от абсорцията на плавната), сърбохърватското *дудук* 'глупак' (с фонетично развитие *l* > *y*) и др. Според нас семантичното развитие има следния вид: 'нещо кръгло, изпъкнало' ---> 'шишко, трмав човек' ---> 'муден, неразбран човек, глупак; дърдорко, празнодумец'.

Що се отнася до структурата на реконструираното **dъlda* < **dl-d-a*, то е съотносимо с единици от типа на **dъlea*, **dъlga*, **dъlma*, **dъlpa* и др., в които основата **del-* (при редуцирането на гласната в корена) е разширена с детерминативите *-в-*, *-д-*, *-т-*, *-р-*. Праславянското гнездо **dъlda* ж./**dъldъ* м. и дериватите му не са реконструирани в пълн обем в етимологичната литература.

Превод от руски Гочо Гочев

БЕЛЕЖКИ

¹ Опитът да се обясни руското *чиплаухий* като отглаголно прилагателно с наставка *-л-: *čipľъ (jъ) < *čipati*, срв. руското диалектно *чипать* 'разчесвам лен, вълна и под.', е неубедителен поради семантичните различия. — Вж. *Słownik prąsłowiański* (Pod red. F. Ślaskiego. — Wrocław etc., 1976, t. 2, s. 201 — 202; Л. В. Куркина. Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. — Ljubljana, 1992, с. 149.

² За реконструкцията на базовите **kьlpa / *kьlръ* и производните им вж.: Р. М. Козлова. И.-е. **(s)kel-* „гнуть, сгибать“ в славянской гидронимии. I — In: *Rpace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Prace językoznawcze*, 14: *Studia ruscystyczne i slawistyczne* / Pod red M. Blichazskiego, Katowice, 1988, с. 27 — 31.

СЪКРАЩЕНИЯ

Аляксейчык — Г. М. Аляксейчык. 3 дыялектнай лексікі вёскі Малыя Вераб'ёвічы Навагрудскага раёна. — Народнае слова. — Мінск, 1976, с. 6 — 16.

БЕР — Български етимологичен речник (Ред. Вл. И. Георгиев. — София, 1971 — 1986. Т. 1 — 3).

Бірыла — М. Бірыла. 3 лексікі Чырвонаслабодчыны / 3 народнага слоўніка. — Мінск, 1975, с. 96 — 110.

Деулин. словарь — Словарь современного русского народного говора / д. Деулино Рязанского района Рязанской области. Под ред. И. А. Оссовецкого. М., 1969.

Верхратський — І. Верхратський. Про говір долівський / Записки наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка. Львів, 1990. Т. 35 — 36, Кн. 3 — 4, с. 1 — 128.

Веселовский — С. Б. Веселовский. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. К., 1974.

Грінченко — Б. Грінченко. Словарь української мови. К., 1907 — 1909, Т. 1 — 4.

ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7-и томах / За ред. О. С. Мельничука. К., 1982 — 1989, Т. 1 — 3.

Евстатиева — Д. Евстатиева. Лексиката на говора в с. Тръстеник, Плевенско. — В: Българска диалектология: Проучвания и материали. С., 1971, Кн. VI, с. 151 — 243.

Ковачев — Николай П. Ковачев. Речник на говора на с. Кръвеник, Севлиево. — В: Българска диалектология: Проучвания и материали. С., 1970. Кн. V, с. 5 — 53.

Крыўко — М. Н. Крыўко. Экспрэсіўныя назвы асобы ў гаворцы в. Манякова Міерскага раёна. — В: 3 народнага слоўніка, Мінск, 1975, с. 279 — 297.

Миртов — А. В. Миртов. Донской словарь: Материалы для изучения лексики донских казаков. Ростов-на-Дону, 1929.

МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок: Навчальний посібник. Чернівці, 1971 — 1970. Вип. 1 — 6.

Нар. лексіка — Народная лексіка Гомельшчыны ў фальклору і мастацкай літаратуры: Слоўнік / Пад рэд. У. В. Анічэнкі, Мінск, 1983.

Петков — П. Петков. Еленски речник. — В: Българска диалектология: Проучвания и материали. С., 1974, Кн. VII, с. 3 — 177.

СБГ — Слоўнік беларускіх гавораў паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча / Рэд. М. Р. Суднік. — Мінск, 1980 — 1986. Т. 1 — 5.

СРДГ — Словарь русских донских говоров: В 2-х томах / 2-е изд., Ростов-на-Дону, 1991. Т. 1.

СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. М.; Л., 1965 — 1991. Вып. 1 — 26.

Хитов — Х. Хитов. Речник на говора на с. Радовене, Врачанско. — В: Българска диалектология: Проучвания и материали. Кн. IX, С., 1979. с. 223 — 343.

Яворницький — Д. І. Яворницький. Словник української мови. Т. І. Катеринослав, 1920.

Vasmer RGN — Russisches geographisches Namenbuch / Begründet von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962 — 1981. Bd. 1 — 10.